

BULLETIN

van de Historische kring

HET LAND VAN HERLE

OPGERICHT 4 APRIL 1945

Twee-maandelijks tijdschrift ter versteviging van het contact tussen de historie-beoefenaars en historie-belangstellenden, wonende in het oude Heerlemer land.

Rond de Heihof te Nieuwenhagen

HEIHOFF, in de volksmond bekend als kasteel Menten, is een aan mijnschade onderhevige oude villa annex boerenhofstede, bij de Heksenberg. Er hoort nog ongeveer 200 H.A. akker- en weiland, bos en heide bij. Het recreatiegebied rond de Heksenberg en bovenloop van de Rodebeek is grotendeels eigendom van de erfgenamen Menten. Het zgn. kasteel is momenteel praktisch onbewoonbaar en daarom brengt de familie de zomer er door in apart gebouwde bungalows; dit gedeelte ligt afgebakend achter een afrastering.

Het gebied van Schaesberg tot Schinveld is een onderdeel van een groot, merendeels zanderig geheel, waarvan de heide van Heerlen, Brunssum, Waubach, Teveren, Grotenrath, Geilenkirchen, Gangelt tot voor enkele tientallen jaren nog vrijwel in natuurstaat verkeerden.

Dr. A. de Wever gaf in het Mijnennummer 1939/40 een pracht beschouwing over deze streek om zijn unieke flora en fauna en welke fossielenverzamelaar kent niet de klei- en grindgroeven van Brunssum, Schinveld en Waubach? Voor de geologen is dit gebied uniek, omdat er mioceen en plioceen vlak aan de oppervlakte komen en de Feldbiss en Sandgewand ter plaatse zijn aan te wijzen. De industrieel vindt er bruinkolen, Tegelse klei, zand, grind; voor de Zuidlimburgse watervoorziening is dit gebied van enorme betekenis in verband met de waterwinning der Staatsmijnen bij Schüttersveld en der Oranje Nassau Mijnen met pompstation Heksenberg. Ondanks de miljoenen kubieke meters water, die door de bruinkoolwinning werden weggepompt, stroomt de Rodebeek nog steeds vanaf haar oerbronnen naar het noorden, terwijl de zuidelijke flank van dit plateau afwatert via de Caumberbeek met zijbeekjes.

Het veelvuldig voorkomen van helder drinkwater lokte al in de tijd, toen de Egyptenaren hun beschaving opbouwden, tot bewoning rond de

Heksenberg. Deze waterscheiding wees van nature de loop van de primitiefste wegen aan en wij weten uit middeleeuwse archieven, dat een grote handelsweg van Maastricht naar Geilenkirchen liep van Ten Esschen naar Rennemig, Pappersjans, Herenweg, langs de zuidflank van de Heksenberg (nu onder steenstort) tot bij de heerlense Heihoven, om dan noordwaarts om te buigen naar Grotenrath; ook was hier eens een secundaire romeinse weg (Zie Oudh.k. Mededelingen 1953, blz. 48). De Romeinen volgden hier een door het lopen der Prae-Romeinen ontstane weg. De zeer oude omwalling: de zgn. Landgraaf, werd dus over de waterscheiding gepasseerd en men ging netjes achter de vennen om. De tegenwoordige kadasterkaart vermeldt ook nog een oude handelsweg van Amstenrade (en noordelijker) naar Geilenkirchen, via het tegenwoordige Gemeentestort, vrijwel parallel met de Landgraaf en lopende langs de noordflank van de Heksenberg, en weer ombuigend naar Grotenrath, Scherpenseel. Is het puur toeval, dat een autobaan gepland is langs deze noordflank van de Heksenberg, door verbreding Kamperheideweg en Tervoortweg? Dat de bouwers dan speciaal acht geven op prae-historische vondsten, die hier nog te doen zijn! Liep de Romeinse weg Trier - Aken - Coriovallum naar Xanten niet langs de westflank van de Heksenberg?

Een halve eeuw geleden was het hier bedoelde gebied nog in ongerepte natuurstaat met heide, bos, vennen en grafheuvels. Wie vermoedde toen iets van de rijkdom aan bouwmaterialen en industriële grondstoffen, die hier onder de bruine heide zat? Nu is er de industrialisatie met haar enorme voordelen, doch ook schaduwzijden. Speciaal moet dan vermeld

de Landgraaf

worden de aanleg van het vliegveld vlak achter Brunssum, in de zgn. Teverense Heide, waar rond 1950 in een minimum van tijd met draglines, bulldozers, zware vrachtwagens en duizenden mensen een mooi golvend heideveld werd geplaneerd. In zich waarschijnlijk noodzakelijk, doch waarom liet men de archeologische vaklui uit Aken en Bonn niet toezien op het voorkomen van brons- en aardewerk uit een periode 3000 tot 1000 jaar voor Christus? Uit de mond van omwonende boeren kan men nu horen, hoe er karrevrachten van deze oude Klokbekercultuurresten zouden te verzamelen zijn geweest. Met de diverse duitse Heimatsmusea moeten wij dit blijven betreuren. De Heimatkalender des Selfkantkreises Geilenkirchen-Heinsberg 1956, pag 11 e.v. en 1955, pag 32 e.v. geven b.v. interessante bijzonderheden over vondsten uit deze oertijd vlak in onze buurt en als de limburgse vondsten van La Tène en Hallstatt-tijd eens gecatalogiseerd werden, zou het ook een respectabel mooi geheel zijn. Misschien werden wij dan wat voorzichtiger met de Landgraaf en de restanten der praeromeinse grafvelden. (Vgl. dr Holwerda: Ned. Vroegste Geschiedenis pag. 81, 114 en J. A. Ort: Oude wegen en landwerven in Limburg en aangrenzende gewesten of Die Welt der Kelten, von prof. dr J. Moreau, 1958).

Dat die alleroudste bewoners tussen Schaesberg en Schinveld tot over de duitse grens niet enkel jagers en herders waren, blijkt wel uit de gevonden maalstenen, o.a. te Abdissenbosch, door de Heren Chr. Beckers en J. Houppermans. Een stel molenstenen, waarschijnlijk Nidermendiger, is te zien in het museum Oud-Ehrenstein. De overgang van lössgebied naar zandstreek moet al bebouwd zijn geweest met graangewassen, hetgeen wijst op vaste bewoning, voordat Kelten, Romeinen en Germanen hier een bestaan vonden. In de Nieuwenhagerheide liggen nog twee stenen werkateliers, waar men uit de plaatselijke silex (nu grindgroeven) krabbers, pijlpunten, messen, stenen vuistbijlen etc. maakte. Mus. Oud-Ehrenstein heeft o.a. nog een pracht vuistbijl uit de Neanderthaltijd, gevonden te Kerkrade en een vuistbijl uit Mousterien, gevonden aan de Akerweg te Rimborg en een tak van een hertegewei, die net als te Rijkholt in de Schone Grubbe, werd gebruikt om de silex los te maken; dit hertegewei werd gevonden op de Nieuwenhagerheide op een der beide plaatsen, waar de werkateliers zijn. De deskundigen van Amersfoort zijn er bij gehaald, doch wacht men ook hier zolang als te Banholt, waar een aangetoonde werkplaats onder de vuilnisbelt kwam? Jammer dat Freiherr Von Negri zijn studie over deze praehistorische vondsten uit onze omgeving niet heeft kunnen publiceren. Ook het Oudheidkundig Museum te Maastricht heeft o.a. Hallstatturnen van omgeving Heksenberg (opgraving Ed. Nijst en Theunissen) en andere bewijzen van praehistorische bewoning. Zelfs het Rijksmuseum te Leiden is er trots op, evengoed als de Artis te Amsterdam, zeer veel vondsten uit Brunssum en omgeving te hebben. Wanneer zal het zgn. Romeinse Museum te Heerlen eens een aparte vitrine inrichten met voorromeins als bijv. de gepolijste bijl uit de Vrank, en de vondsten in de Ganzeweide te Heerlerheide? Met de hulp van particuliere verzamelaars zou dit zeker kunnen slagen.

Een eeuw geleden was dit gebied nog voor een appel en een ei te koop en iemand, die zijn geld goed wilde beleggen, kon de kans grijpen. Dat deed Jacobus Hubertus Menten, de pionier van de olievelden op Borneo. Hij was 12 maart 1832 te Roermond geboren en huwde met de protestantse friese Mathilde Louise Charlotte van de Wall. Uit dit huwelijk werden vier kinderen geboren, n.l. Hubert, die nog te Zürich woont, Otto, reeds overleden, Emile, die in huize Hageweide te Warmond woont en hoofd-directeur bij Heldring & Pierson is geweest, en de dochter Mathilde. De kinderen werden protestants opgevoed, maar de dochter kwam op een katholieke kostschool en werd katholiek. Zij is de schoonmoeder van de tegenwoordige burgemeester van Maastricht, Mr. W. Baron Michiels van Kessenich. (Vgl. o.a. Nederlands Adelsboek 42 (1949) blz. 134.)

In Geschiedenis der „Koninklijke” deel II, door Dr. Gerretson, kan men vrij uitvoerig lezen over het levenswerk van J. H. Menten. In de strijd om de wereldheerschappij in de energievoorziening, heeft hij op het juiste paard gewed. Was eerst de petroleum verreweg het voornaamste product in verband met het enorme verbruik voor verlichtingsdoeleinden, toen de benzine- en ruwoliemotoren de stoomkracht gingen verdringen, werd het verkeer te land, ter zee en in de lucht afhankelijk van de producten benzine en stookolie.

Deze katholieke Roermondse jongen had te Delft gestudeerd en was in 1860 naar Indië vertrokken, om te werken op Banka. Destijds heerste bij de nederlandse regering nog de idee, dat zij zich moest trachten onafhankelijk te maken van de engelse bunkercolonen, door zelf in Indië steenkolen te exploiteren. De dienst van het Mijnwezen moest de delfstoffenrijkdom van de indische Archipel gaan verkennen.

In 1862 kreeg de jonge Menten de leiding van een kolenontginning bij Samarinda op Borneo. Het werd geen succes en in 1872 werd de verdere exploitatie aan de Sultan van Koetei overgelaten. Menten werd weer naar Banka overgeplaatst om te werken in de tin. In 1880 keerde hij terug naar Borneo, belast met de leiding van het geologisch mijnbouwkundig onderzoek in Borneo's Zuid-Oosterafdeling.

In 1882 ging Menten met pensioen en begon nu de kolenontginning op Borneo voor eigen rekening. De sultan verleende hem concessie op 2 dec. 1882. De voor deze exploitatie opgerichte Steenkolenmaatschappij Oost Borneo maakte echter weinig winst.

In 1878 was Ir. Stoop te Delft afgestudeerd en had succes geboekt met olieboringen op Java. Menten zoekt het nu ook in de olie. Uit zijn ambtelijke carrière wist hij dat in de delta van de Mahakam aardolie voorkwam, vooral bij een zijriviertje van de Sanga-Sanga.

Ir. Menten bezocht met zijn vriend de Sultan dit gebied en kreeg van de Sultan en zijn Rijksgroten in 1882 een concessie tot ontginning der kolenvoorkomens rond de Balik-Papanbaai en het uitsluitend recht tot opsporing, ontginning, verwerking en verkoop van aardolieproducten in het gehele rijk van Koetei, met tolvrijheid voor de in- en uitvoer zijner te stichten onderneming.

Dat was lijnrecht tegen de politiek van Batavia in. Volgens het Politiek

Kasteel Heiho

Contract van 27 jan. 1864 was ook de Sultan van Koetei gebonden geen concessie aan niet onderdanen te verlenen zonder toetemming van het nederlandsche Gezag. Op deze wijze probeerde het nederlandsche Gezag baas te worden over de nog tamelijk eigenmachtig regerende Sultans. Het Mijnwezen dreef langs deze weg zijn eigen visie door. Het Gouvernement weigerde nu vlakweg de contracten, die Menten verworven had, goed te keuren en droeg Mijnwezen op een modelcontract te maken voor zelfbesturende gebieden en de Sultan van Koetei kreeg bericht zijn reeds verleende concessie aan Menten naar dit model te wijzigen.

Tot nog toe hadden de door de leenrijken verleende concessies zowel recht tot opsporing als recht tot ontginning verleend; het nederlandsche modelcontract poogde deze beide rechten te splitsen met de stille bedoeling onbescheiden grote concessie-aanvragen te kunnen breidelen.

Wel gaf de Nieuwe Mijnwet bij deze splitsing van recht van opsporing en ontginning het zelfbestuur gedurende één jaar het recht de vinder het recht van concessie te geven, doch het zelfbestuur moest dan deze concessie verlenen op zodanige uitgestrektheid en op zodanige voorwaarden als de Gouverneur Generaal van Ned. Indië billijk zou oordelen. Menten wist welk spel Mijnwezen speelde. Hij zorgde dat de Sultan van Koetei weigerde zijn verleende concessie naar het model van de overheid te wijzigen. Toen vertrok Menten via Java naar Nederland om bij de Nederl. regering de goedkeuring van zijn contract te bepleiten. Op blz. 166 van het reeds vermelde boek: *Geschiedenis der Koninklijke*, door Dr. C. Gerretson, kan men uitvoerig lezen dat na heel wat schrijven en praten de zaak zo werd geregeid, dat de Sultan (in overleg met Menten) de contracten wijzigde volgens het modelcontract, doch in de vergunning bleef het recht van opsporing en ontginning ongesplitst. Nu keurde de Landvoogd de kolenconcessie genaamd Mathilde, en de aardolieconcessie genaamd Louis goed.

Hoe moest de weinig kapitaalkrachtige Menten nu winst uit zijn concessie maken? De Koninklijke wilde ze niet kopen, daar deze nog hoopte op de eigen terreinen succes te boeken. Op Mentens terrein was nog te weinig opsporingsarbeid verricht; niemand in Europa zag heil in de olie van Borneo tot Menten tenslotte terecht kwam bij het syndicaat van Samuel te Londen. 12 Dec. 1895 werd een voorlopige overeenkomst gesloten: Menten zou aanwijzen waar op kosten van Samuel & Co boringen zouden worden verricht. Werd voldoende olie aangeboord, dan zou Samuel de concessie kunnen kopen tegen betaling van £ 2400,— in contanten en van een royalty per ton verscheept product.

Einde 1896 ging de 63 jarige Menten weer naar Koetei. Te Semarang trof hij zijn rivaal Ir. Stoop. Toen bekend was geworden, dat het Gouvernement in eerste stadium geen goedkeuring had gegeven aan een concessie voor het hele rijksgebied had de „Oost-Borneo” zich weten meester te maken van opsporingsvergunningen. Ir. Stoop sloot toen met de „Oost-Borneo” een opsporings- en ontginningsovereenkomst op royaltybasis (5 jan. 1891). Voorlopig had Stoop de handen vol met de snelle opkomst van de Dordtsche op Java. Deze ontmoeting te Semarang deed hem echter besluiten hals over kop op Borneo te gaan boren. Vlak bij elkaar boorden nu Menten en Stoop; de laatste zonder succes. Algauw kreeg Menten nu toch het monopolie voor het hele Koeteigebied en ontstond de petroleumhaven Balik-Papan.

Nu verkocht Menten zijn concessies aan Samuels Shell Trading Co en de nu vlot rijk wordende J. Hub. Menten ging zijn geld beleggen. In Zuidlimburg woonde familie. De moeder van de bekende letterkundige Mr. Frans Erens van Schaesberg was een zuster van J. H. Menten. Na de eerste terugkomst uit Indië woonde het gezin Menten op kasteel Oud-Ehrenstein. In 1898 kocht de rijke Menten de Heihof met ca. 250 HA. grond van de familie Schoenmakers te Maastricht.

In 1915 verkocht Menten ongeveer 50 HA. bij de Rode Beek aan de N.V. Bergerode en ontving hiervoor viermaal het bedrag van de aankoopssom van het hele complex in 1898.

Het in 1898 gekochte complex was toen een grote boerderij, waarvan o.a. in het begin der 19e eeuw Peter Frans Quaedvlieg pachter was. Behalve een woning voor de pachter was er een groot gebouw, dat dienst deed als jachtslot. In 1898 kwamen op de Oranje Nassau Mijn te Heerlen de eerste kolen boven en vermoedelijk dacht Menten, dat dan goed mijnhout ten allentijde zijn geld zou opbrengen. Hij trad in onderhandeling met de in 1898 opgerichte Ned. Heidemaatschappij en er werd overeengekomen een terrein van ongeveer 100 HA. te beplanten met de grove den: *pinus sylvestris*.

Nic. Alphons Bemelmans, geb. 20 maart 1887 te Schrieversheide vertelde mij onlangs hoe zij in dienst der Heidemaatschappij jarenlang aan 1 Mark per dag gewerkt hebben. Op de nu onbewoonde Schrieversheide stonden toen de eenvoudige huisjes van Driek Heuts, Klaus, Reimersdaal, Moonen, Vissers e.a. Al deze jonge lui hebben in hun vlegeljaren mooi werk gevonden bij de denaanplanting van Sterrebach tot Schaesberg. Bemelmans heeft de osseploeg gehanteerd met nog een helper; de voorploeg werd getrokken door 4 ossen; deze verrichtte het grove werk. Wat nog bleef staan aan heideplaggen, struikgewas e.d. werd door werklui losgehakt; daarna kwam de nog diepergaande ploeg met 8 ossen; jongens met eikehouten knuppels liepen langs de ossespannen om deze met de nodige stokslagen tot doortrekken aan te porren. Op de hof der boerderij Menten stonden 13 ossen gestald: 4 en 8 om te trekken en 1 reserve, als een os ziek werd. Men ploegde zoals de natuur het terrein had gemaakt, over bulten en door gaten heen; enkel om de Landgraaf werd heengeploegd. Van de door de Heidemaatschappij geplante duizenden dennen is veel aanplant mislukt en viel ten prooi aan bosbranden en hazen en konijnen. De door de Heer Menten georganiseerde jachtpartijen hielpen hiertegen niet voldoende.

Inmiddels was het oude jachtslot afgebroken en werd het tegenwoordige kasteelachtige huis met eigenaardig torentje gebouwd in 1903 door architect-aannemer Offermans van Heerlen en de bouwer-uitvoerder Ferd. Borghans uit Schaesberg. Een moeilijk probleem was op makkelijke manier aan veel goed drinkwater te komen. Uit de 24 meter diepe put met emmers opdraaien en naar binnen dragen was geen kleinigheid. Er werden een paar bassins op een hoogte geplaatst en een windmolen gebouwd om het kristalheldere grondwater omhoog te pompen en dan werd het water volgens een eigen waterleidingsysteem door de woning geleid. Nu beschikt men over de normale waterleiding en heeft de elektrische lamp de oude petroleumlamp, de bekende Quinquet, verdrongen.

De tegenwoordige rentmeester, de Heer Messerschmidt van de Ned. Heidemaatschappij, en de Heer J. Sturz, te Nieuwenhagen als boswachter kunnen nog menige interessante bijzonderheid over „Menten” vertellen, als bv. de zondagse rit met de landauer van en naar de Kerk aan de Sittarderweg, de milddadigheid en populariteit van de familie, doch met een zekere droefheid zien zij het tegenwoordige verval van het gebouwcomplex.

A. BEAUJEAN

Inkomsten der Heerlense schutterij in vroeger tijden

V OOR de inlijving der Nederlanden bezuiden de grote rivieren bij de Franse Republiek in 1795, waren er ook in onze streken vele broederschappen die yaste goederen in eigendom, erfpacht of andere rechtsvorm bezaten. De opbrengst ervan werd aangewend tot bloei van de corporatie zelve en meestal ook tot ondersteuning van leden of hun nagelaten betrekkingen wanneer deze in financiële nood verkeerden. Bij de heerlense schutterij zal dit van haar vroegste tijden af ook wel het geval zijn geweest. Wanneer men echter de stroom van haar geschiedenis opwaarts wil nagaan, wordt deze al vlug moeilijk te volgen, om tenslotte verloren te gaan in het duister der nog weinig verkende eeuwen. Daarom kunnen vooralsnog kleine aantekeningen kostbaar zijn voor de geschiedenis van deze corporatie, die in het verleden voor de heerlense gemeenschap zo belangrijk is geweest.

Enige tijd geleden maakten wij zulk een annotatie uit de Rekeningenboeken van de ontvangers der belastingen en domeinen in het voormalig land van Valkenburg, die berusten in het Algemeen Rijksarchief te Brussel. De inhoud van de genoteerde passus, waarvan wij de letterlijke tekst aan het einde laten volgen, menen wij als volgt met eigen woorden te kunnen weergeven.

De heerlense schutterij heeft reeds vóór 1587 in gebruik gehad z.g. gemeentegrond. Hieronder moeten we verstaan: grond onverdeeld in eigendom of (hier waarschijnlijk) in gebruik bij de gemeenschap.

9 juni 1587 heeft de Rekenkamer van Brussel (namens Zijne Majesteit, die immers Heer van Heerlen was) aan de schutterij van Heerlen vergunning verleend om 8 bunder van deze grond te vervreemden door hetzij deze te verkopen, hetzij deze in erfpacht uit te geven. Dit vervreemden mocht alleen plaats hebben aan ingezetenen van het land van Valkenburg en de opbrengst hiervan mocht alleen aangewend worden ten behoeve van de schutterij. Daar tegenover moest de schutterij in den vervolge ieder jaar met Kerstmis aan de ontvanger van het land van Valkenburg een cijns betalen van 4 stuiver per vervreemde bunder; dus in totaal 1 gulden 12 stuiver.

De hieronder volgende tekst uit de afrekening over de periode 1 okt. 1609 - 30 sept 1610, troffen wij steeds aan, zij het met kleine varianten, in de afrekeningen die wij doornamen, te weten van 1 okt. 1609 tot 30 sept. 1632 en van 1 okt. 1635 tot 30 sept. 1662. De periode 1 okt. 1633 tot 30 sept. 1635 ontbreekt echter als gevolg van de bezetting der Landen van Overmaas door de staatse troepen gedurende die tijd. Wellicht overbruggen de registers berustend in het archief der Rekenkamer ten Algemeen Rijksarchief in Den Haag juist dit tijdsbestek.

Vande schutterye oft broederschappe van herle diewelcke bij acte van deser camere in date den IXe Juny XVc LXXXVII geaccordeert ende geconsenteert is te moegen vercoope oft ten erfve vuyt te geven aen die ingesetenen des landts van Valckenborch ende nyemandt anders acht bunderen van haere gemeynte tot alsulcke plaetse dat syne hoocheyts passanten / nochte nyemants anders daerbij nyet en sullen wordden geinteresseert ende dat die gereede penningen oft rentten die daervan zullen procederen geemployeert zullen wordden in gemeyne saecken ende welvaert van die voors. schutterije /die daervan gehouden zullen weesen wettige reekeninge bewijs ende reliqua te doene ter presentie des Rentmrs van Valckenborch tegenwoerdich oft toecomende op laste ende conditie vande consente jaerlicx te betaelen t'elcken kersmisse tot behoef van zyne hoocheyt eene erfchyns van vier stuyvers van elcke boendere all naerder blyckende by de copije authentijcke vande voorscreven acte hier overgegeven alsoe hier van kersmisse XVIc elffve

I f XII st.

(Algemeen Rijksarchief Brussel, Rekenkamer nr 5701, folio XL recto & verso)

ALB. CORTEN.

BEGRAFENISKOSTEN IN DE 18e EEUW

DE volgende rekening, die ik tussen andere papieren vond, geeft ons een blik op de begrafenisgebruiken en op de prijzen van enige artikelen in de 18de eeuw; tevens kunnen we ons verdiepen in de herleiding van vermelde geldswaarden.

Gekocht voor de begrafenis van Willem Haes te Schaesberg in 1764:

2 kop ooft, ieder kop á 12 merk	2 schilling;
1 schink (ham)	5 schilling 3 merk;
45 pond vlees á 10 oort het pond	1 patacon 3 schilling 2½ merk;
1 vat terf (tarwe)	11 schilling;
1 kan brandewijn	15 merk;
aan kerssen (kaarsen)	15 schilling;
aan het jaargebed, met het verteer aan de vrenden (niet familieleden)	3 schilling;
wegens begrafenis en lijkdienst	21 schilling;
1 voreiser (vuurijzer) veur	11 schilling;
betaalt aan de landmeter	1 kopstuk, een halve kroon.

Bekend is, dat eertijds, op sommige plaatsen tot in het begin van deze eeuw, na de begrafenis aan de familieleden een maaltijd aangeboden werd, die somswel overdadig leek.

Dat onze voorouders, wier dagelijks menu heel sober was (steeds roggebrood en alleen des zondags een snee wittebrood) zich, ondanks de rouw over de overledene, dit maal lieten smaken en van de gelegenheid profiteerden, is te begrijpen.

Maar met 1 vat (20 kilo) tarwe, 1 ham en 45 pond vlees zijn heel wat hongerigen te spijzigen.

De 2 kop (1 kop = $\frac{1}{4}$ vat) ooft (in de oven gedroogde appels of peren) diende als „schpies” voor de vla. Bij een begrafenis behoorde zwarte vla, met zwarte „schpies” van „euf”.

De kan brandewijn zal wel gediend hebben als hartversterking voor dragers, de grafmakers en de klokkenluiders, terwijl met het jaargebed mogelijk bedoeld is de nachtwake, die de buren bij het lijk hielden.

Een vuurijzer of ovenijzer was een groot gebogen ijzer, een haak, die in een houten steel zat en diende om de „aomere”, de verkoolde houtresten bij het stoken uit de oven te halen.

Blijkbaar had men voor het bakken van de vla een nieuw ovenijzer nodig. De prijs van 11 schilling lijkt mij, in verhouding tot de kosten van begrafenis en lijkdienst, vrij hoog, maar in vroeger tijd was het ijzer duur, van wege de primitieve winning.

Wat de genoemde munteenheden betreft het volgende:

1 patacon = 8 schilling;

1 schilling = 12 merk (stuiver);

1 stuiver = 4 oort;

1 kopstuk (munt met een beeltenaar) = 14 stuiver;

1 kroon = 5 schilling.

J. J. JONGEN.

DE NEGEN-UUR-KLOK

NOG op het einde van de vorige eeuw was het gebruikelijk dat des avonds om negen uur de klok van de St. Pancratiuskerk werd geluid.

Ofschoon dit gebruik reeds lang zijn oorspronkelijke betekenis had verloren, zou, zo luidt het verhaal, de afschaffing daarvan achterwege zijn gebleven, omdat een zeker persoon, die door de duisternis misleid, in het Vrankerveld verdwaald was geraakt en door het klokgelui wederom de weg had teruggevonden, voor de handhaving van dit gebruik een geldsom beschikbaar had gesteld, opdat anderen in de toekomst zich op het klokgelui zouden kunnen oriënteren.

Of dit verhaal op waarheid berust is niet zeker. In elk geval staat vast, dat het luiden der klok niet aan dit feit zijn ontstaan te danken heeft. In vroeger tijd heeft dit een geheel ander doel gehad. Zulks blijkt uit de verhandelingen van de Banksvergadering van 1 september 1794, waarin het volgende hieromtrent werd opgetekend:

„En terwijl hem Schout reeds overlange ter kennisse is gekoomen dat den koster van Voerendal in plaetse van des avonds off neegen uure klokke te luyden, waarvoor hij van de Banke betaeling krijgt, smiddags

gaet luyden, en dat hem Schouth verders ter kennisse is gebragt alsdat hij sijne laeste quitantie in dier voegen heeft ingerigt, alsoff hij voor het middags luyden betaeld wierd, geleth egter dat de Banke van het middags luyden geen nut en heeft, en dat ook in alle wel gepobiceerde plaetse, sulk luyden savonds ten neegen uren tot een advertentie dient, dat alle herbergen van drink- en speelgasten moeten ontleedig worden, soo geeft in bedenkinge off niet aan koster van Voerendal behoorde te worden gelast om savonds neegen uren soo als hier te Heerle geschied te luyden, offte dat anders hij schouth en bankscommissarissen sullen geauthoriseert worden om iemand anders tot het luyden der neegen ure klokke aen te stellen en denselve daervoor dat geenige te betaelen 't welk aen den koster betaelt word".

Het luiden der klok des avonds om negen uur had dus geen ander doel dan het sluitingsuur der herbergen aan te kondigen, zoals dit ook op tal van andere plaatsen het geval was. Destijds was de toren eigendom van de Bank; de toren heette de bankstoren en de klok de „negen uur klokke”.

W. LINDELAUF †

De Heerlense Familie Roebroek

(Vervolg op artikel in afl. 6, nov.-dec. 1957).

Zesde Gedeelte

ANTONIUS JOSEPHUS ROEBROEK.

DEZE werd gedoopt in de St. Pancratiuskerk te Heerlen de 16 juli 1726 en was de zoon van de Heerlense chirurgijn Hubertus Roebroek. Terwijl twee broers van hem ook chirurgijn werden en een landbouwer, koos hij het beroep van koopman en huwde met Juffr. Johanna Maria Josepha de Gistelle, die hem als „coopvrouw” in zijn zaken ter zijde stond. Hij handelde in zout, zeep, boomolie, etc. en verkocht diverse „winkelwaaren”. Zijn handel stelde hem in staat zijn bezit aan onroerende goederen belangrijk uit te breiden. Zo vinden we van hem tussen de jaren 1754 en 1759 de volgende aankopen vermeld: 5 Feb. 1754 van de kinderen Leufkens: 59 roeden land, gelegen op den

Leenderweg te Heerlen, genoemd den Butter, voor 30 strs. de roede. (L. v. O. 2040, blz. 281. Gichtregisters, Gem. Archief Heerlen).

24 April 1754 van de weduwe en kinderen Aretz: 56 roeden land op den Evengatze voor 28 stuiver de roede. (L.v.O. 2040, blz. 324).

26 Mrt. 1757 van Reinerus Driessen, inwoner van deze Hoofdbanke, gehuwd met Ida Crousen: 52½ roede land in het Crutserveld achter den Winckel, aan 't voetpad, voor 30 stuiver de roede. (L.v.O. 2041, blz. 48).

6 April 1757 van Juffr. Maria Croon, wedw. van de Heer Burgemeester Assuerus Stas: 64 roeden land in 't Crutserveld aan den Reynderweg, voor 28 stuiver de roede. (L.v.O. 2041, blz. 50).

17 Dec. 1757 van de erfgenamen Hoffman: een weide in de Gatse, groot 155¾ roede, voor 2 gulden de roede, „te betaelen in zoodanige munte als thans hier en in Aken coursabel (gangbaar) is”. (L.v.O. 2041, blz. 209).

11 Mei 1759 van Cornelis Crousen, inwoonder op den Scheidt: 47 roeden en 12 voeten land in het Cruytser velt, genoemd de Wolfscoulle, aan den Meulenbergs voetpadt, voor 26 stuiver de roede. (L.v.O. 2042, blz. 135).

8 Nov. 1762 nam hij in „versettinge of beleeninge” omtrent 50 roeden land in de Heugde gelegen, „belast met de schattinge en omtrent een garve thienden” van Dionijs Vreuls x Maria Lucia Spierts „inwoonder deeser Dorpe Heerlen” voor ieder roede ad 3 schilling, de schilling ad 9 mark” (1 schilling = ½ gulden) sulx voor den tijd van ses agter een volgende jaaren aanvang neemende a dato deeses” (Minuten Nots J. B. van Cotzhuijsen Gem. Archief Heerlen).

27 Dec. 1763 nam hij in „versettinge” van Leonard Eijmael cs. 57 roeden land in het Crutzerveld op gen Wolfscoul voor 30 stuiver de roede of in totaal 88 gld. 10 stuiver „sulx voor 12 agtereenvolgende jaaren”.

(Minuut Nots J.B. van Cotzhuijsen.)

13 Dec. 1764 kocht hij van de kinderen Arets „het houdt gewaschen ofte staende op de naervolgende te vercoopene erven, als meede het geene reets affigt mits gaeders het houdt aan de bouwagie om daar meede van stonden aan te doen naar sijn welgevallen sulx voor tien Pattacons”. Ook kocht hij de bouwplaats met de weide en daartegenover liggend coolhofken, gelegen alhier aan het Gasthuijs, ene zijde grenzend aan de oude beek, andere zijde Johannes Schils, een hoofd de koper, voor 20 pattacons, de pattacon ad 12 gulden aix, godsheller 2 marck, licop lentlich. De hypotheekschuld, groot 100 gulden, wordt door de koper overgenomen, (1 pattacon = 4 gulden brabant; aix = Aker koers; godsheller = armengeld; lico(o)p = handgeld bij aankoop; lentlich = volgens landsgebruik.) (Acte Nots. L. G. Pelt, Gichtreg. L.v.O. 2044. blz. 270).

9 Juli 1765 kocht hij van de kinderen van W. Peter Cloot en Ida Franssen 888 roeden land in het Cunderveld tussen de Mergelweg en de Cunderweg, „met de schaere daarop staende” voor 30 stuiver de roede. De hypotheek-schulden, respectievelijk 100 pattacons ten behoeve

van Ds. Crena, 100 patt. ten behoeve van de Heer Heldevier en 300 gulden ten behoeve van Wilhelmus Robroek werden door Anthoon Roebroek overgenomen, zodat hij nog 232 gulden aan de kinderen Cloot moest betalen. (L.v.O. 2044, blz. 489).

6 Dec. 1766 verklaarde hij „verpagt en ter halvescheijdt uijtgegeeven te hebben” aan Joseph Alstorff x Anna Maria Boest syne onder deese Banke geleegene landerijen, sulx voor den tijd van 12 jaeren, edog met ses jaeren af te staen mits opcondigende $\frac{1}{2}$ jaar te bevoorens, aanvang neemende met den 15 Meert 1767. De pachter moet de halve schat betalen. Eveneens verpachtte Antoon Jozef Roebroek aan Alstorff „syne allinge alhier geleegene weydens, mits daarvoor betaalende 10 pattacons per bunder loopende koers of 72 m. aix per pattacon en bovendien de geheele schattinge”.

„Den pagter sal gehouden weesen de voorsz. landerijen wel te cultiveeren (bewerken) deselve te houden in haere rijnen en palen (in achtneming van de grenzen) en voorts te doen als eenen braven pagter betaamt.

Van de harde thans op den velde staende schaare sal den verpagter den geheelen knop (de vruchten) profiteeren en den pagter stroo en kaf, mits den verpagter gehouden sal weesen de voorsz. vrugten te laten afdoen en binden. Tot het binden sal den pagter eenen man bijstellen en dan gehouden weesen de vrugten in de schuure te leveren.

Den pagter zal gehouden weesen den halven schatt van voorsz. landerijen te betaalen en den verpagter de overige helligte. Profiteerende den verpagter den halven knop, spicken en denris. Dog vermits de pagter in 't jaar 1767 alleenlyk profiteert de halve soomer schaare soo sal alleenlyk pro rato (voor zijn deel) van dit roeden getall den halven schatt betaalen.

Den pagter sal gehouden weesen de saat vrugten alleenlyk te besorgen.

De vrugten in de schuure sijnde sal den verpagter soo wel als den pagter gehouden weesen ieder een dresscher (dorser) te stellen om deselve uijtredreschen, uijtge-noomen deese harde schaare, die den verpagter alleene moet laten uijtderschen. Kaf en stroo sal den pagter profiteren, mits denselven gehouden sal weesen de landerijen te overmesten en selfs t' laaste jaar soo als t' eerste en bovendien jaarlijx aanden verpagter te leveren 250 schooven (voor nieuwe dakbedekking), profiteerende den pagter den afval van t' dack.

Den pagter willende klaveren op des verpagters landerijen saijen, sal den verpagter de daarop volgende schaare alleen profiteeren, soo als ook den verpagter de naar schaare van de thans in den velde staende klaveren sal profiteeren en den pagter de klaveren.

En vermits op de weijde aan het Gasthuijs ses boomen afstandig sijn, soo reserveert den verpagter om deselve toecomende winter of anno 1768 in 't voorjaar te mogen uijtwerpen en profiteren.

Den pagter sal niet vermogen eenige opgaande boomen in voorsz. weijden te snoeijen, ook niets anders als het geene absolute snoeijbaar is.

Den pagter sal gehouden weesen jaarlijx voor den verpagter te doen twee kooivragten en twee kleijvragten sonder daarvoor iets te genieten, als alleenlijk bij de koolvragten kost en drank.

Item is alnog geconditioneert (overeengekomen), dat den pagter gehouden sal weesen de nodige vragten naar Maast(richt) en Aken op sijne kosten te doen, mits hem sulx drie daagen te vooren aangesejt worde waervoor denselven sal genieten of gevalideert (berekend) worden, naar Maast(richt) per sack sout ad 18 m. aix en per ton seep 21 m., en andere waeren per hondert 10 stuyvers of 9 m., en naar Aaken per peerd twee schell. of 18 m., mits hem voor sijn persoon de kost gegeven worde.

Item ingevalle den verpagter een peerd voor te rijden noodig soude hebben, sal den pagter gehouden weesen t' selve te leveren, mits daarvoor genietende los en vrij (zonder enige aftrck) 18 m.

Aldus verpagt en gepagt binnen Heerlen (6 Dec. 1766).” (Minuut Nots, J. B. van Cotzhuijsen).

23 Octobris 1767 verzoekt Joseph Hersh de Notaris, zich te vervoegen ten huize van Sr. (de heer) Anthon Roebroek en aan deze te vragen of hij de beledigende woorden, die hij gisteren ten huize van Gerardus Schils in tegenwoordigheid van verscheidene ingezetenen van dit dorp (Heerlen) heeft „uijtgebraakt”, durft staande houden. „Bestaande de woorden hierinne dat den ondergesz. (J. Hersh) was een schelm, eenen bedrieger etc.” Zo ja, te protesteren „tegens affront (smaad). injurie, (belediging) kosten en schaeden met gedenken etc.” Ook zal de Notaris aan de huisvrouw van Roebroek moeten vragen of „sij aan hem ondergesz. syn vordering ter somme van f 215 strs = f 2./15 strs. Holl. cours wil voldoen”. Anders zal hij door rechtsmiddelen daartoe worden gedwongen.

En zo begaf Notaris J. B. van Cotzhuijsen zich op voornoemde 23 October, vergezeld van de getuigen, Hermanus Beerens en Caspar Hertog, naar het huis van Sr. Roebroek:

„Aan denselven de voorenstaande requisitie voorgeleesen en den inhoud van dien afgevraagd, denwelken mij tot antwoord gaf ik heb met dien Jood niets te doen en ik heb hem voor geen schelm nog niets gescholden, en dat is niet waar. Verders aan de Juffr. Roebroek de verdere afvraeginge gedaan, dewelke seijde ik heb met dien Jood geaccordeert (overeengekomen) hem niet eerder geld te sullen geeven als tot dat ik uijtquam (mij gelegen kwam), eger om geene rusie met dien Jood te hebben, wilde sij het geld geeven, tellende met eenen twee guldens 15 stuivers Hollands.”

„Aldus is mijn relaas en weedervaaren” (Minuut Nots J. B. van Cotzhuijsen.)

12 Febr. 1768 kocht Sr. Anthoin Roebroek x Juffr. Joanna Maria Josepha De Ghistelle, coopman alhier, „seeker huijs met alle ap en dependentie van dyen (met alles wat er toebehoort) geleegeen (in de Dorpsstraat) nevens den coopere, ter andere syde Johannis Schils,” voor 513 gulden. Zie uitvoeriger hiervóór by Joannes Roebroek (Gichtreg. 2046, blz. 208).

Anthon Roebroek bezat land in het Heerlevelt, aan „den voetpad van Welten op Douvenrade” (23 mrt. 1770 - L.v.O. 2046 p. 661).

Eveneens bezat hij land op gen Hompert, aan de Scheijter gragt (28 mrt. 1770. L.v.O. 2046 p. 665).

5 Sept. 1770 was hij getuige bij het passeren van een koopakte voor Notaris Pelt, waarbij de fam. Eussen wonende op den Eelen, een oud huis op de Ubags Berg verkocht met „den Huijscoolhoff” en drie percelen weide aan Jacobus Hoenen x Anna Cath. Ubags, wonende op de Ubags Berg. (L.v.O. 2047, p. 31).

11 Dec. 1770 verklaarde Joannes Henssen x Barbara Konings, wonende te Nieuwenhagen, schuldig te zijn aan Sr. A. J. Roebroek:

„420 guldens, ieder ad 18 merck aix, spruijtende ter saake van afgehaelde en bi hem reelyck ontfangene winckelwaeren.” Hij beloofde „vermits geene penningen aen handen hebbende te zullen betaelen den behoorlijken interesse ad vier ten hondert jaarlijxs heeden dato cours genoomen hebbende tot de volle aflossinge en redemptie toe dog sulx sal niet langer als vier jaeren moogen geschieden.” Door Henssen hypothecair verbonden „zijn huijs, coolhoff en weijde geleegeen op

Nieuwenhaegen, eene zijde Wijnandus Jongen weduwe, de andere Willem Roosenbaum, een hoofd de straat, groot 69 roeden. En voorts (verbindende) generaallijk zijne persoon en goederen hebbende en verkrijgende waer geleege of vindbaer." (Acte Nots. J. B. v. Cotzhuijsen; Gichtreg. L.v.O. 2047, blz. 70.)

16 Maart 1771 verklaarde Anthon Joseph Bosch:

„in ondertrouw sijnde met Maria Sibilla Claassen, soldaet in t' regiment van den Generaal Major Hartell onder de compagnie van d'Hr. Captein Wentzheim, wel en deugdelijk schuldig te weesen aan en in behoefte van Sr. Anthon Joseph Roebroek × Juffr. Jenne Marie Joseph de Gistelle, coopman alhier eene capitaale somme van hondert pattacons ofte vier hondert guldens Brabants maestrichter cours spruijende ter saake van deels gekogte winkel waaren tot Bruidskleedren, deels van voor hem geavanceerde (voorgeschoten) penningen om zijne dimissie (z'n ontslag) uijt den dienst te koopen. Beloovende van voormelde Somme capitaal ad vier ten hondert te sullen betaalen den behoorlijken Interesse ad vyff ten hondert heeden dato cours nemende. Tot verseekeringe (van dien is) den Debiteur specialijk, met consent en renuntiatie (toestemming en afstand v.h. vruchtgebruik) van syne moeder Anna Catharina van den Hooff wed. Joannes Bosch, verobligeerende eerstelijck het vierde part van hujs, hoff en coolhoff geleege binnen deesen dorpe (gen. den Creemer hoff), eene zijde de weduwe Gerhard Penners, d'andere Jaspar Wetzels (in „den Creemer"), een hoofd de straat" (tegenwoordig de Akerstraat). Eveneens verbonden voor deze schuld, een vierde deel van 6 percelen land en weide, tezamen groot 1640 roeden alsmede zijn persoon en alle andere goederen.

(Acte Nots. J. B. v. Cotzhuijsen, L.v.O. 2047, blz. 192.)

17 Febr. 1772 Anthon Bosch, de soldaat, kwam nog geld te kort en leende alsnog 200 gulden van Sr. Anthon Joseph Roebroek:

„te kennen geevende hoe dat hij Compt. sig tegenswoordig gepraempt (genoodzaakt) vindende om de paspoortsgelder prompte af te betaalen, anders in groot gevaar loopt van verdere schaede en affront, om dien nog gebeden en versogt hebbende aen voorn. Sr. Anthon Joseph Roebroek om tot betaalinge van dien nog te willen ten interessen geeven de somme van twee hondert guldens cours voormelt."

(Acte Nots. L. G. Pelt, L.v.O. 2047, blz. 408.)

Beiden, Anthon Joseph Roebroek en zijn echtgenote, namen actief aan het zakenleven deel, en verleenden ook hun bemiddeling bij transacties van andere personen onderling.

22 Febr. 1773 verstreckte Juffrouw J. M. J. de Gistelle, „huijsvrouw van de Heer A. J. Roebroek voor en in naeme van Mevrouw M. M. Guitton, Douariere van wijlen de Heer Borgemeester Vignon" 200 gulden op hypotheek aan Joannes Timmers x Anna Debetz „inwoonder deeser Dorpe". (L.v.O. 2047, blz. 675.)

24 Aug. 1774 verstreckte Sr. Roebroek zelf „voor en in naeme van Mevrouw M. M. Guitton Douariere van w. de Heer en Mevr. A. J. J. Vignon, in leeven Borgemeester der stad Maastrigt" 400 gulden op hypotheek aan Gerardus Dauven x Mechtel Rademaekers inwoonders van Heerlen.

(Acte Nots. J. B. v. Cotzhuijsen L.v.O. 2048, blz. 308.)

In de banksnotulen komen rekeningen voor betreffende geleverde boomolie, zo b.v. :

Rekening anno 1774,

„Aan de vrouw A. J. Roebroek voor geleverde boomolie voor het smeen der klokken f 18.—."

(Notulenboek Banksverg. Gem. Archief Heerlen.)

(Wordt vervolgd)

JO HORST

HISTORISCHE CHRONIEK

1) ARCHAEOLOGISCH RESSORT HEERLEN.

Te Brunssum had in de afgelopen maanden een opgraving plaats onder leiding van de rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek. In uitvoerige persberichten, verschenen in het Limburgsch Dagblad en de Nieuwe Limburger van 23 mei 1959, werden de succesvolle resultaten gepubliceerd volgens het aldaar gevonden vroeg middeleeuws aardewerk.

2) EXCURSIE LAND VAN HERLE.

Op 9 mei j.l. werd met een gezelschap van 39 personen een geslaagde tocht gemaakt door het gebied van het voormalige oude hertogdom Limburg. Begunstigd door een schitterend zomerweer werd vooreerst een bezoek gebracht aan de voormalige kommanderij te St. Pietersvoeren en het interessante dorpskerkje. Daarna ging de route langs de abdij van Godsdal en door Aubel om te Clermont uit te stappen ter bezichtiging van het historische marktplein met kerk, waarvan een geheel eigen sfeer uitgaat. Clermont behoort tot één van die wél uitgekozen hoogtepunten (zoals Lichtenberg te Schaesberg en de Goudsberg bij Valkenburg), waarvan de romeinse bezetter eertijds geschikte uitkijkposten maakte.

Via Henri-Chapelle en Baelen kwamen wij te Limbourg s/Vesdre aan, waar ruimschoots gelegenheid bestond tot bezichtiging van de voormalige hoofdstad in het limburgse hertogdom.

Na een rit door het welvarende Eupen werd opnieuw uitgestapt bij Schloss Raaff, dat als een markante woonburchtype zijn vervallen zware muren overeind houdt.

Het Aachener Wald in zijn lenteprijs werd gedeeltelijk doorkruist alsmede de stad Aken om bij de grensovergang van Vaals wederom eigen bodem te bereiken. Hier werd nogmaals gepauseerd; rond 21.00 uur bereikten wij Heerlen, waarmee deze leerzame en prettige uitstap eindigde.

L. v. H.